

נועם אליעזר

בנין מכירת הבכורה של עשו ליעקב

ויקם וילך אל מעשיו הרעים. - וכל מי שהיה אז בכור הוא היה אפוטרופא בבית, וכל צרכי הבית עליו, ואחיו מכבדין אותו כמו את האב. וכשראה יעקב שעשו רע, אמר מוטב שאקנה את הבכורה, שאם יכנס עשו לעשות את צרכי הבית, יפזר ממון אבינו ללצים ולרעים כמוהו, ויאמר הוא נותן לטובים, לכך איכנס בצרכי בית אבי. - ואין הקרבנות ראויין על ידו. עכ"ל.

מי שבזוה מצוה צריך לרמותו לקנות המצוה

וסיים הספר חסידים: "מכאן מי שבזוה מצוה, כגון שקושר ספר תורה, או תוקע בשופר, או חזן קורא, ואין הקהל יכולין לדחותו כי הוא אלם או קרוביו אלמים, יכול איש טוב לרמותו ולקנות ממנו אותה מצוה, כדי שלא יעשה המצוה המבזה את המצוה". עכ"ל.

קושיית הרא"ם היאך שייך למכור הבכורה

ובעיקר מכירת הבכורה של עשו ליעקב, הקשה המזרחי, דהיאך שייך כלל למכור זכות העבודה. - האם ישראל שקנה הכהונה מכהן, יכול לשמש תחתיו.

דברי הרא"ם

דיעווי"ש שכתב: "אבל יש לתמוה, מה הועילה לו מכירה זו, וכי ישראל שקנה כהונתו של כהן יכול לשמש בכהונה. - בשלמא לענין ירושה פי שנים, אף על גב דאמרינן בפ"ק דמציעא (ט"ז). האומר מה שאירש מאבא מכור לך, לא אמר כלום, הכא כיון דע"י שבועה היתה, כדכתיב השבעה לי כיום (בראשית כ"ה, ל"ג), חייב לקיים דבריו, מפני שדין ההקדש ודין העניים ודין הנדרים אינן כדין ההדיוט בקנייתן, שאילו אמר אחד כל מה שתלד בהמתי יהיה הקדש לבדק הבית, או יהיה אסור עלי, או אתנה לצדקה, אף על פי שאינו מתקדש, לפי שלא בא לעולם. מכל מקום הרי זה חייב לקיים דברו שנאמר ככל היוצא מפיו יעשה. וכן כתב הרמב"ם ז"ל (בפרק כ"ב מהלכות מכירה).

ביאור ענין קניית הבכורה ע"י יעקב

וכתב עוד ה"שערי תשובה" שם: "וזהו ענין יעקב אבינו עליו השלום בבכורה ובברכות, לפי שראה וידע שעשו התמכר לעשות הרע, והוא צריך לזה, והוא היה צריך לזה לשלימות נפשו. - וכתב [האגרת שמואל שם ד' י"ח] שעל דרך זה פירש מו"ה מאיר ערמאה ז"ל הכתוב (עובדיה א', י') מחמס אחיך יעקב תכסך בוש, שהכוונה שיוכיחו לעשו על פניו מעניני יעקב, שלא באו לו בנקל מה שצריך לשלימות עד שהוצרך להערים ולעשות בתחבולות טצדקי דאפשר שנדמה כמו חמס, הכניס עצמו בזה לפי צורך שעה לזכות בהם להחיות עצמו חיי עולם. ולכן תכסהו בוש לעשו אשר בידו היה טובו ומאס בטוב ובחר ברע. ע"ש. - והדברים עתיקים, מדבש מתוקים". עכ"ל השע"ת.

דברי "דעת זקנים מבעלי התוספות" בשם רבי יהודה החסיד

ויעו' בפירוש "דעת זקנים מבעלי התוספות" (כאן) על הפסוק ויבז עשו וגו', שכתב כיוצא בזה לענין להציל ממי שאינו ראוי. - בזה"ל: "פירוש מכבר היה מבזה אותה, ועל כן לקחה יעקב ממנו. - ונמצא בספר רבי יהודה החסיד, מכאן אתה למד שאם יש ביד רשע ס"ת או מצוה אחרת, דמותר לצדיק לרמותו וליטלו ממנו". עכ"ל.

דברי "ספר חסידים" לרבי יהודה החסיד

ובספר חסידים לרבי יהודה החסיד (מהדורת מקיצי נרדמים, בסימן תתתרי"ג) כתב כן. וז"ל: "ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכורה (בראשית כ"ה, ל"ד), וכי לעולם היה לו לשבת שם לאכול ולשתות, כל אדם לאחר אכילה ושתיה קם והולך ד' אמות. אלא אמר לו יעקב למה קניתי ממך הבכורה, מפני שאתה הולך לשוט בעולם, לנאוף ולהרוג עדיין. תפוש מידות אבותיך לישב אוהלים, ואעזוב לך הבכורה.

ויזד יעקב נזיד ויבא עשו מן השדה והוא עיף, ויאמר עשו אל יעקב וגו', ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך לי, וימכור את בכורתו (בראשית כ"ה, כ"ט - ל"ד).

פרש"י, בכרתך, לפי שהעבודה בבכורות, אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה.

קושיית הרא"ם על פרש"י

א בספר המזרחי על פרש"י, הקשה במה שפירש רש"י שיעקב אמר שאין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה, לאיזה צורך הוצרכנו לכך, הרי הטעם פשוט שיעקב רצה להיות בכור.

תירוץ הרא"ם

ותירץ הרא"ם בזה"ל: "דאם לא כן, איך הותר לו ליעקב לעשות כן". עכ"ל.

בדברי ה"שערי תשובה" בהיתר לעשות ערמה לזכות במצוות

וביאור דבריו י"ל דמצינו שמותר לעשות ערמה לזכות במצוות ובקנין רוחני, כמו שכתב ב"שערי תשובה" בשו"ע או"ח (סימן תפ"ב סק"א) בזה"ל: "וכן כתוב באגרת שמואל על רות (ד' ט' ד"ה והר"ש) במה שאמר בועז לגואל (רות ד' ה') ביום קנותך מיד רות המואביה, לפי שצפה ברוח הקודש שעתיד לצאת מחלציה שלשלת מלכות בית דוד, לכך אמר המואביה כדי שימאן הוא ויקחה הוא ויזכה לשלשלת גדולה היא. - ואף דאסור לרמות חבירו לקחת את שלו, זהו בדבר שבממון, אבל במצות אף שאי אפשר ליקח מיד הזוכה כגון כיסוי ומילה וכיוצא, מכל מקום כל שלא זכה עדיין הם כמדבר המופקר לכל, וכל אדם נצטוה להשלים את נפשו במצות". עכ"ל.

**תירוץ המהר"ל מפראג
דהקנה עשו את גופו**

ותירץ המהר"ל מפראג, בזה"ל: "וצריך לומר שהיה מקנה עשו גופו ליעקב לענין הבכורה, ולכל זכות הבכורה, והוי קנינו קנין". עכ"ד. והיינו כדקיי"ל בשו"ע חו"מ (סימן רי"ב ס"א), והוא מהרמב"ם (פכ"ב ממכירה הי"ד) דכשהמקנה גוף בית זה לדור בו, מהני. וכדאיתא בב"ב (קמ"ז).

הערה ברברי המהר"ל מפראג

ז) ובעיקר מה שביאר המהר"ל מפראג הנ"ל דחלוק דין העבודה בבכורות שהיה נוהג קודם מתן תורה מדין עבודת כהנים. שהכהנים זכתה להם התורה, והשאר זרים הם. אבל לבכורות לא זכתה להם התורה, רק היו נוהגים כן מסברא לכבד הבכורות, וזהו זכותו של הבכור, ושייך למוכרו. יל"ע בזה, דלכאורה זהו רק עד שנתקדשו הבכורות במצרים, דמשנתקדשו הרי כבר זכתה להם התורה, והיתה העבודה בבכורות עד שהוקם המשכן. וכמו שכתב הרמב"ן על התורה בפרשת במדבר (במדבר ג, מ"ה).

**בקושיא דהא הוי ליה דבר
שלא בא לעולם**

ח) ובקנין על הבכורה שהקנה עשו ליעקב, נתקדשו הפוסקים היאך חלה המכירה, הרי עדיין לא ירש עשו את אביו, והוי ליה דבר שלא בא לעולם. וקיי"ל בשו"ע חו"מ (סימן ר"ט ס"ד) שלא חלה המכירה בנכסים שלא באו לעולם.

ובהגהות "חכמת שלמה" (שם בשו"ע חו"מ) תירץ המהר"ש קלוגר, דמהתורה נקנה אפילו דבר שלא בא לעולם, ורק מדרבנן אינו נקנה. ולפי זה א"ש. - אמנם דבריו מחודשים, ולא מצינו לו חבר.

**תירוץ בשם הרא"ש דכשנשבע
מהני אפילו ברשלב"ל**

ט) ובתשו' הריב"ש (סימן שכ"ח) הביא בשם פירוש מהר"י בן הרא"ש שכתב בשם הרא"ש, דשבעה מועיל לקיים את הקנין בדבר שלא בא לעולם, וראייה ממכירת הבכורה. - ועי' בחידושי מהר"ם שי"ף (בסוף מסכת ב"ק).

לו אביו לעשו, מה עשה לך, אמר לו את בכורתי לקח, אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין, עכשיו לבכור ברכתי, גם ברוך יהיה], משמע שהיה מוכר הבכורה ליעקב, דאם לא כן מאי קאמר לבכור ברכתי". עכ"ד.

תירוץ המהר"ל מפראג

ה) ויעוי"ש שהמהר"ל מפראג תירץ דקודם מתן תורה, שעדיין לא זכתה התורה את העבודה לכהנים. ומה שהיו הבכורות עובדים עבודת כהונה, היה זה מפני שהבכור גדול וחשוב, ומשום כבודו הוא, ושפיר יכול למחול על כבודו.

דברי המהר"ל מפראג

דהנה כתב הגור אריה"ש: "ונראה לי דווקא גבי כהונה שזכתה לו התורה, וישראל זר הוא נחשב (רש"י ויקרא כ"ב, י"ב). אבל קודם מתן תורה שהיתה העבודה בבכורות (ובחים קי"ב) מפני שהוא ראוי לכבוד, ולא מצאנו שזכתה לו מדין התורה, אלא שכך הוא מן הסברא והמשפט, שיהיה הבכור הגדול והחשוב, עובד. ולפיכך יכול למכור, דהא שלו הוא הכבוד, ויכול למחול. ודמיה להא דאמרינן (קידושין ל"ב) חכם שמחל על כבודו, כבודו מחול. וטעם הוי משום שהתורה שלו ויכול למחול על כבודו [כדאמרינן בקידושין (ל"ב) שהתורה נקרא תורה דיליה, ולכך החכם יכול למחול על כבודו], ויכול ליתן רשות לאחר לברך לפניו [כדאיתא במגילה (כ"ז): שאלו תלמידיו את רבי פרידא במה הארכת ימים, אמר להם כו' ולא ברכתי לפני כהן], והוא הדין גבי בכורה נמי יוכל למכור, שהוא יעבוד במקומו". עכ"ד.

**קושיית המהר"ל מפראג דהו"ל
דבר שאין בו ממש**

ז) אמנם הקשה המהר"ל מפראג הנ"ל, דהאיך חלה מכירת הבכורה של עשו ליעקב, הרי מעלת הבכורה היא דבר שאין בו ממש. - וז"ל: "אך קשה דלא שייך מכירה בדבר שאין בו ממש (רמב"ם פכ"ב ממכירה הי"ג), ולא יפול עליו קנין". עכ"ד.

והוא הדין נמי אם אמר לחבירו מה שאירש מאבא מכור לך, אם נשבע עליו הרי זה חייב לקיים דברו מטעם כל היוצא מפיו יעשה. - אלא לענין כהונה, מאי איכא למימר". עכ"ד.

**ביאור הרא"ם דבאמת לא היה
יעקב בא בטענת בכורה**

וכתב הרא"ם שם: "ולכא למימר כיון דיעקב נוצר מטפה ראשונה, וראיה משפופרת שפיה קצרה, כדלעיל (בראשית כ"ה, כ"ו), והוא ראשית אונו לו משפט הבכורה. - דאם כן מה צורך בבכורה. - ועוד, שרז"ל דרשו על ראשית אונו הראוי לחיות, שלבו דוה עליו, יצא ולד שאינו של קיימא שאין לבו דוה עליו. ולפיכך שנינו בפרק יש בכור, הבא אחר הנפלים אף על פי שיצא ראש הנפל כשהוא חי או בן ט' שיצא ראשו מת הבא אחריו הוא בכור לנחלה, אלמא ביצירה תליא מילתא, אלא בלידה. - ועוד, מדקתני או בן תשעה שיצא ראשו מת, הבא אחריו בכור לנחלה, משמע הא אם יצא ראשו חי, הבא אחריו אינו בכור לנחלה, וכל שכן אם יצא כולו חי, אף על פי שידו אוחזת בעקבו של ראשון אינו בכור לנחלה". עכ"ד.

תירוץ הרא"ם

וע"ש בדברי הרא"ם שכתב: "ושמא יש לומר דמכירה זו לא היתה אלא לבטל עשו מעבודה, שהיה סבור לשמש בעבודת הקרבנות כמנהג הבכור. ועם המכירה הזאת שנשבע שלא יערער בה נתבטל מהעבודה, ונתקיים הדין במקומו, שלא היה ראוי לרשע כמוהו להקריב לגבוה". עכ"ד.

דברי ה"משכיל לדוד"

ג) ובספר "משכיל לדוד" למוהר"ד פארדו בעל ה"חסדי דוד" (כאן) נקט דבאמת מן הדין לא היה צריך למכירה, ולא עשה כן יעקב אלא לרווחא דמילתא להוציא מליבו של עשו שלא יחזיק עצמו לבכור.

**השגת המהר"ל מפראג ב"גור
אריה" ע"ד הרא"ם**

ד) והנה המהר"ל מפראג בספר "גור אריה" (בראשית כ"ה, ל"א) הביא דברי הרא"ם הנ"ל, וכתב: "אבל קשה על מה שפירש רש"י (בראשית כ"ז, ל"ו) גבי גם ברוך יהיה (בראשית כ"ז, ל"ד) שאמר יצחק אם כן לבכור ברכתי [שאמר

דברי הריב"ש בס' שב"ח

דיעווי"ש שכתב בזה"ל: "עוד כתבת שראית כתוב בשם הרב רבינו יעקב בן הרא"ש ז"ל שכתב בשם אביו הרא"ש ז"ל דהמקנה דבר שלא בא לעולם אם נשבע על ככה, שקנה הקונה, ואפילו מת המקנה, המקח קיים. וראיתו ממכירת הבכורה, שמכר עשו ליעקב, וכתב השבעה לי. ואמרת שאודיעך דעתי. - תשובה. לאו הרא"ש ז"ל ולא הרב רבינו יעקב חתימי עלה. ואיני רואה לתלות בגברי רברבי כוותיהו סברא זו שאין לה על מה שתסמוך. גם הראיה שהביאו בשם אין לה עיקר, לפי שהיה קודם הדיבור, ומאן לימא לן שלא היה אדם מקנה אז דבר שלא בא לעולם, והשבועה היתה לרוחא דמלתא שלא יערער עשו בדבר, כי הכירו יעקב כזד הייר ואיש זרוע, לפיכך השביעו". עכ"ל.

דעת הרמ"א חר"מ סימן ר"ט ס"ד

ובאמת הרמ"א בשו"ע חו"מ (סימן ר"ט סעיף ד') כתב דאין הקנין בדבר שלא בא לעולם מתקיים על ידי השבועה. ומקורו מתשו' הריב"ש (סימן של"ה וסימן שמ"א וסימן שפ"ז). וז"ל: "ואם נשבע לקיים המקח אף על פי שלא בא לעולם צריך לקיים שבועתו כו', ומיהו אינו נקנה בקנין, ולכן לא נוכל לכופו אותו לקיים שבועתו, כגון שמת, אין הקנין כלום, וכן אם שאל על שבועתו".

דברי הטור על התורה

(י) ובאמת בדפירוש הטור על התורה, מרבינו יעקב בן הרא"ש (בראשית כ"ה, ל') כתב: "תימה מה מכר שייך בבכורה, שאינו דבר שנתפס בקנין. ואי משום ירושת פי שנים, הא קיימא לן מה שאירש מאבא מכור לך, לא אמר כלום. - ויש מתרצים משום שיעקב היה ראוי להיות בכור, שנולד מטפה ראשונה, אלא שעשו יצא ראשון, משל למי שנתן שני טיפין בשפופרת, הנכנס אחרון יצא ראשון. ולא נהירא, דבכור בפטר רחם תליא מלתא, ועשו פטר הרחם תחלה. - ויש מפרשים שיעקב חשב שיצחק יתן לו כל אשר לו בחייו, כאשר עשה אברהם ליצחק, וקנה הבכורה כדי שלא יהיה לעשו פתחון פה כל כך לערער. - ויש מפרשים בכורתך פירוש גדולתך, שצריך הקטן לנהוג גדולה ושררה לאחיו הגדול לקום מפניו

ולכבוד, וזהו שאמר

שימכור לו. - ויש אומרים שלא קנה ממנו אלא מה שאירש מאבא היום, ולכך חל הקנין. וזהו מה שאמר מכרה כיום. ועשו בבזותו הבכורה, אמר אתה שואל מה שאירש מאבא היום, הנה אנכי מוכרה לך לעולם, ואף על פי שמשם ואילך לא היה מקום לחול הקנין בכלו, מכל מקום כיון שעל מה שאמר כיום חל הקנין, נתפס הקנין בכלו. וזהו שאמר ויעקבני, שלא שאל אלא כיום כדי שיחול הקנין". עכ"ל.

וסיים הטור: "ואדוני אבי הרא"ש ז"ל מדקדק מכאן, מי שמוכר לחבירו דבר שאין הקנין חל עליו, כגון מה שאירש מאבא או מי שמוכר מלוה על פה שיש לו על אחרים שאינה נמכרת, ונשבע עליו, שהמכר חל מכח השבועה. - לא מבעיא שכופין אותו לקיימו בשביל שבועתו, אלא אפילו שם מכר עליו, כדחזינא הכא דקרי ליה מכר בשביל השבועה". עכ"ל.

הכרעת ה"שואל ומשיב" עפ"ד הטור הנ"ל

והנה בתשו' "שואל ומשיב" (מהדורא תליתאה ח"ב סימן קס"ג) פסק על פי דברי הטור על התורה הנ"ל, דמהני שבועה לקיים הקנין בדבר שלא בא לעולם. ודלא כהרמ"א בחו"מ (סימן ר"ט סעיף ד'). - והוסיף, שאם הריב"ש היה רואה פירוש הרא"ש, היה מודה לו.

תירוץ הריב"ש דקודם מתן תורה היה אדם מקנה דשלב"ע

(יא) והריב"ש (בסימן שכ"ח) תירץ הקושיא היאך קנה יעקב את הבכורה מעשו, והלא אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, מפני דקודם מתן תורה היה אדם מקנה דבר שלא בא לעולם.

ומצינו כן במדרש הגדול (כאן) עה"פ מכרה לי וגו', השבעה לי כיום, אמרו הוי יודע שלאחר מתן תורה אין שם מכירה לבכורה ולא תועיל בה שבועה אלא בזמן הזה בלבד, לכך נאמר היום. ע"ש. ומבואר כמ"ש הריב"ש דהטעם דמהני מכירת הבכורה היה משום דהוי ליה קודם מתן תורה.

ביאור דברי הריב"ש

ובביאור דברי הריב"ש, יל"ע דמאי שנא קודם מתן תורה בדין דבר שלא בא לעולם. - וראיתו

בספר "ישועות מלכו" (בסוף הספר, ליקוטי תורה) שביאר בדרך דרוש, דקודם מתן תורה היה כל העולם בבחינת דבר שלא בא לעולם. - וז"ל: "ויש להסביר הדבר, אחרי דמבואר בדברי חז"ל דדרשו על המקרא דויהי ערב ויהי בקר יום השישי, דכל הבריאה היתה תלויה ועומדת עד יום השישי מתן התורה, נמצא דקודם מתן תורה כל הבריאה היתה עוד דבר שלא בא לעולם, ודבר קבוע לא היה בנמצא, רק הכל היה תלוי במתן תורה שיבוא, לכן היה דבר שלא בא לעולם בר קנין". עכ"ל.

בגדר החסרון בדבר שלא בא לעולם

ובפשוטו י"ל דהריב"ש נקט דהחסרון בדבר שלא בא לעולם הוא משום שצריך שהדבר יהיה בעולם, ולא חל קנין על דבר שלא נמצא בעולם, ולכן יש לומר שתנאי זה התחדש ממתן תורה ואילך. וכדחזינן בתוס' בכתובות (נ"ו.) ד"ה הרי כו', דהא דתנאי עוקר למעשה כשלא נתקיים התנאי, הוא רק מזמן שישראל קיבלו משפטי התנאים בעבר הירדן, ולפני זה אין תנאי מבטל מעשה. - דלכאורה אם נימא דהחסרון בהקנאת דשלב"ע הוא מפני החסרון בסמיכות דעת, מה לי קודם מתן תורה או לאחר מתן תורה. וכתב ר"ת בספר הישר (סימן תקצ"ב) בזה"ל: "הטעם שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם מפני שהמוכר והלוקח לא סמכה דעתם, ולפיכך לא גמרו דעתם למקח". עכ"ל.

ביאור המב"ט ב"קרית ספר"

ובאמת דהמב"ט בספרו "קרית ספר" (פכ"ב ממכירה) כתב דהא דאין אדם מקנה דשלב"ע שמעינן מפסוק. ולפי זה אתי שפיר הכא דהוא קודם מתן תורה. - וז"ל: "אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, דכל קנין קרקע או מטלטלין שמצינו בתורה משמע שהיה מצוי בשעת המכר, כקנין שדה וכתב וכסף או מטלטלין שמצינו בתורה משמע שהיה מצוי בשעת המכר, וכך כתיב וכי תמכרו ממכר לעמיתך דמשמע ממכר בעין, ודבר שאינו ברשותו הוי כדבר שלא בא לעולם, כיון דלא הוי בעין". עכ"ל.

ביאור המהרש"ם לדברי הריב"ש

ובתשו' מהרש"ם (ח"ד סימן צ"ה) ביאר כונת הריב"ש, דכך היה

אליעזר (פרק ל"ח) דעשו אמר ליעקב נחלק כל אשר הניח אבא לשני חלקים, ואני בורר שאני בכור. - וכתב הבית הלוי דלפי הנראה שעשו ערער אז על עיקר מכירת הבכורה, והא דאמר שיחלקו הנכסים לשני חלקים, ולא שלשה ויעקב יטול שלישי.

ויעוי"ש שביאר: "כשנדקדק בלשון הפסוק, דיעקב אמר לו מכרה כיום בכורתך לי, ועשו השיב לו כי הולך למות ולמה זה לי בכורה. דיעקב אמר לו דבר ברור ולשון ברור מפורש, רצונו שימכור לו את הבכורה, ויעקב יהיה הבכור. דהרי כל עיקר כוונת יעקב כדי שיזכה בברכות אברהם ויצחק, דהיינו הקרבת הקרבנות וירשת את ארץ ישראל. ועל כן ביקש ממנו שימכור לו הבכורה והוא יהיה הבכור במקומו. ועשו הסכים ליעקב רק אמר לו תשובתו ברמאות, ואמר בלשון אשר יעקב יסבור עתה שמסכים הוא לדבריו לגמרי, ואחר זמן כשירצה יערער עליו. כי עשו כן היה דרכו לרמות באמרי פיו, וכמו שהעיד עליו הכתוב כי ציד בפיו, והיה כוחו בפה לרמות בדבריו אנשים ההולכים בתמימות. ולכן השיב לו, ולמה זה לי בכורה, דבלשון זה יוכל לערער אחר כן ולטעון דכוונתו היה רק שמכר לו שהוא לא יהיה בכור, ולא יהיה לו מעלה על יעקב, אבל יעקב גם כן לא יהיה בכור, והיו שניהם שוים כשני פשוטים." עכ"ד.

וכתב ה"בית הלוי" שבסוטה (י"ג) מפורש כן בפרש"י. - וז"ל: "וכן איתא להדיא בסוטה (דף י"ג) דעשו ערער אחר כך, נהי דזבני בכירותא, פשיטותא מי זבני. אמרו לו אין, אמר ליה הבו איגרתא כו'. וכתב רש"י וז"ל, נהי דזבני בכירותא שלא אטול פי שנים אלא אהיה כמוהו. ומשום הכי כשבאו לחלוק הנכסים לא עירער לגמרי על המכירה, רק טען טענתו השקרנית, ומשום הכי אמר נחלק לשני חלקים שוים, כשני אחים פשוטים החולקים. וכיון דשניהם שוים, הרי ממילא יש לו קצת מעלה על יעקב, שהוא נולד מקודם, והיה לכל הפחות בכור איזו זמן, ויעקב מעולם לא היה בכור. ועל כן אמר שמהראוי שהוא יברור ראשון, יען שהוא בכור. - והגם דמחל זכותו, מכל מקום כיון דשניהם שוים, ממילא יש לו מעלה עליו בזה, וזה היה הרמאות שלו,

הן אמת דבתשו' מהרש"ם (ח"ב סימן ר"ח) כתב דקיי"ל דסיטומתא קונה בדבר שלא בא לעולם, ואף המוחזק אינו יכול לומר קים לי כהדעות החולקות. - ועי' שו"ת "בית יצחק" (חו"מ סימן ס' סק"א) דפליג, וס"ל דיכול לומר קים לי.

ויעוי' ב"קובץ שיעורים" (ב"ב אות רע"ז) שביאר דהנידון אם סיטומתא מהניא בדבשלבל"ע, תלוי בנידון האם החסרון בדבר שלא בא לעולם הוא בגמירות דעת או במעשה הקנין, דאם דבר שלא בא לעולם החסרון בגמירות דעת, ממילא בסיטומתא שהוא כפי המנהג איכא גמירות דעת. אבל אם החסרון הוא במעשה הקנין, אם כן גם בסיטומתא איכא חסרון.

בדין הפקר על דבר שאינו ברשותו

ונראה דתלוי גם כן בפלוגתא דהב"ח בתשו' (סימן קכ"ד) וה"קצות החושן" (סימן ר"א סק"ד) אם יכול להפקיר דבר שאינו ברשותו. דבתשו' מהרי"ט (ח"ב אהע"ז סימן מ') ס"ל דלא מהני בזה הפקר, וציינו הגרעק"א בשו"ע חו"מ (סימן רע"ג ס"ב), וכן כתב הקצוה"ח. ופליגי על דברי הב"ח דנקט דמהני. - והיינו דהב"ח נקט דהוי סילוק, ושפיר מהני גם בדבשלבל"ע. אולם הקצוה"ח והמהרי"ט ס"ל דהוי ליה הקנאה, ולא מהניא על דשלבל"ע או בדבר שאינו ברשותו.

תירוץ הקצוה"ח

(יג) ובקצוה"ח (סימן רע"ח ס"ק י"ג) ביאר דהקנאת הבכורה היתה על ידי קנין סילוק, וסילוק מהני בדבר שלא בא לעולם. [ואמנם מהתרומה"ד (סימן ק"ל) שהקשה היאך קנה יעקב את "צאן לבן הנולדים, משמע דלא מהני סילוק. ועי' קצוה"ח (סימן של"ב סק"ד) בזה].

ביאור דברי הקצוה"ח

והנה לכאורה צ"ע, דאכתי קשה באיזה קנין קנאו יעקב. - ויתכן דבאמת יעקב לא זכה בבכורה, אלא רק דעשו נסתלק הימנה, וחזרו שניהם להיות שוים.

ביאור ה"בית הלוי"

ובאמת שבספר "בית הלוי" על התורה (כאן) ביאר כן. - ויעוי"ש דמייתי מפרקי דרבי

דין הגויים, שאצל הגויים היה חל קנין אף בדבר שלא בא לעולם. ויעקב קנה הבכורה מעשו, הוא כישראל שקנה מהגוי, דכשיש זכות לישראל על פי דיניהם, דיינינן ליה בדיניהם. - וז"ל המהרש"ם: "עוד יש לדון בזה, דכיון דבדיניהם קנה העכו"ם הולד, כיון דאינו מכירת הערמה, ואם כן בכהאי גוונא שיש בזה זכות לישראל להפקיעו מדין בכורה, שוב בדיניהם דיינו להו, וכדין עכו"ם וישראל שבאו לפניך לדין, כדאיתא בש"ס ורמב"ם פ"י ממלכים. ועי' תשו' רמ"א סימן פ"ז וסימן יו"ד. ובפרט דלפמ"ש הריב"ש הובא בקצה"ח סימן רח"ע דקודם מתן תורה היה קונה גם דבר שלא בא לעולם, ומהאי טעמא הועיל מכירת בכורה ליעקב, אם כן הוי כדיניהם שפסקה תורה, ולכו"ע מהני, דדינא דמלכותא, כדאיתא בש"ס פ"ב דבכורות כו". עכ"ד. המהרש"ם.

הקנאת הבכורה היתה כסיטומתא

(יב) ונראה לבאר תשו' הריב"ש הנ"ל, דקודם מתן תורה היה מהני מדין קנין סיטומתא, דהיינו מנהג הסוחרים, דקנין זה מהני אפילו בדבר שלא בא לעולם. - ולפי זה מיושב גם הקושיא דאף על פי שהבכורה היא דבר שאין בו ממש, מכל מקום סיטומתא מהני על דבר שאין בו ממש, וכמ"ש ה"פתחי תשובה" חו"מ (סימן ר"ב סק"א).

קנין סיטומתא הוא מדאורייתא

ויסוד הדין, הוא על פי מה שכתב ה"פתחי תשובה" בחו"מ (סימן ר"א סק"א) בשם תשו' חת"ס (חו"מ סימן י"ב) דקנין סיטומתא הוא מדאורייתא. ופליג על דברי הנתה"מ (שם סק"א) דס"ל דאינו אלא מדרבנן.

בדין סיטומתא על דבר שלא בא לעולם

ואמנם בתשו' הרא"ש (כלל י"ג סימן כ') כתב דמהני סיטומתא על דבר שלא בא לעולם. אכן ב"קצות החושן" (סימן ר"א סק"א) הביא מהמרדכי (שבת סימן תע"ג) דלא מהני סיטומתא בדבר שלא בא לעולם. ובנתה"מ (סימן ר"א סק"א) מייתי מתשו' מהרש"ל (סימן ל"ה ל"ו) דמשמע דס"ל דשפיר מהני, והשיב הנתה"מ דאינו חולק על דברי המרדכי שהובא בקצוה"ח, אלא דקמייירי משום דינא דמלכותא.

דיעקב יסבור שנעשה בכור, ויזכה בקרבנות וארץ ישראל, והוא יאמר ששניהם אינם בכורים". עכ"ד.

בתשו' מהרי"ט ח"ב חו"מ סי' ס"ט

יד) ונראה ליישב הקושיא דהא דהוי ליה דבר שלא בא לעולם, על פי מה שכתב בתשו' מהרי"ט (ח"ב חו"מ סימן ס"ט) דאם המוכר הוא תלמיד חכם אין חיסרון דבר שלא בא לעולם, דמסתמא גמר והקנה.

בדברי תשו' "שמש צדקה"

חו"מ סימן ל"ג

ובתשו' "שמש צדקה" (חו"מ סימן ל"ג) הובא תשו' הגאון רבי משה חאגיז, שהביא דברי המהרי"ט הנ"ל. והוסיף עוד, דהוא הדין אם הקונה לבדו הוא תלמיד חכם, דאין חסרון דהקנאת דבר שלא בא לעולם. - וכתב שם לבאר בזה ענין מכירת הבכורה ליעקב.

קושיית המהרש"ם ב"משפט שלום"

אולם המהרש"ם בספרו "משפט שלום" (סימן ר"ט סעיף ד') הביא התשו' הנ"ל, והקשה עליו, בזה"ל: "אבל צריך עיון לפענ"ד בזה, דהא בתשו' הריב"ש (סימן שכ"ח) שהובא בקצה"ח (סימן רע"ח ס"ק י"ג וסימן זה סק"א) ודברי הטור על התורה שהאריכו בענין קנין הבכורה, מוכח להיפוך. - וגם אין סברתו שם נכונה, דאף דלא שדי איניש זווי בכדי, מכל מקום אולי היה מאמין במוכר שיעמוד בהימנותיה ולא ישנה". עכ"ד.

תירוץ ה"אור החיים"

טז) ובספר "אור החיים" (כאן) תירץ דהקנין מהני משום תקנת כדי חייו, כדקיי"ל בשו"ע חו"מ (סימן ר"א ס"ב) שתקנו חכמים שאדם עני מוכר מה שתעלה מצודתו היום, וה"נ שייך תקנת כדי חייו במכירת הבכורה, וכדכתיב מכרה כיום. - ואף על פי דכבוד הבכורה הוא דבר שאין בו ממש, ואינו נקנה בקנין, מכל מקום חלה בו השבועה, ולכן יעקב השביע את עשו.

דברי ה"אור החיים"

דיעווי"ש שכתב: "ונראה כי להיות כי בכורה זו שקונה ממנו יש בה פרטים שאינם במציאות, אלא

במות אביו, והם דברים

שלא באו לעולם. וכפי תורתנו הקדושה אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. לזה נתחכם לומר כיום, כדי שתתקיים המכירה. והוא על פי מה שאמרו במסכת מצי"ע (דף ט"ז), ופסקו הפוסקים (חו"מ סימן ר"א סעיף ב') הציד עני שאין לו מה יאכל שאמר מה שיעלה במצודתי היום מכור לך ממכרו קים, והטעם משום כדי חייו. וכתבו הגאונים שאין הטעם תלוי באמרו היום אלא הוא הדין יום אחר ממכרו קים מטעם כדי חייו, ולא אמרו היום אלא לשלל, מה שיעלה במצודתו ל' יום או שנה שהוא יותר מכדי מחית יום אחד, אבל מחית יום אחד בכל מציאות שיהיה קיים. - והוא אומר מכרה כיום, פרוש כדין יום, שהרי עיף היה ומשום כדי חייו ממכרו ממכר, הגם שהוא דבר שלא בא לעולם. - וזולת מציאות זה אין דין שייכול לזכות במכר הבכורה, והצדיק עשו דברי יעקב כאמרו הנה הוא הולך למות, ואין לך תקנת משום כדי חייו גדולה מזו". עכ"ד.

תירוץ ה"פנים יפות"

טז) ובספר "פנים יפות" (כאן) תירץ הקושיא, לדעת הפוסקים דהמקנה דבר שלא בא לעולם ביחד עם דבר שבא לעולם דקנה הכל. וה"נ העבודה היא בעולם, והנכסים שיפסלו לו להבא נקנים ביחד עם העבודה.

הערה בעיקר הקושיא דהוי ליה דשלבל"ע

יז) ובעיקר הקושיא דמכירת הבכורה של עשו ליעקב הוי ליה דבר שלא בא לעולם, יש להתבונן, דהרי יעקב קנה להיות עכשיו בכור, וממילא יזכה אחר כך בזכויות שיש מכח הבכורה. ולזכות להיות עכשיו בכור, שפיר חשיב בא לעולם. - ונידון דברי הריב"ש אינו הכרע דחשיב דבר שלא בא לעולם, דהלא קמיירי לענין דצריך שבועה. ע"ש שביאר הריב"ש דאין צריך שבועה, דבלאו הכי היה קונה, אלא רק מפני שהיה המקנה זד יהיר הוצרך יעקב להשביעו. ועל כל פנים אינו ענין לגדרי הקנינים.

קושיית החת"ם

יח) ובמכירת הבכורה, הקשה ה"חתם סופר" (כאן) דהא יעקב היה סמוך על שלחן יצחק אביו, ואם כן כל אשר לו שייך ליצחק, וכיצד קנה את הבכורה. - ותירץ דסעודת הבראה

היתה צריכה להיות משל אחרים, ובהכרח דיצחק הקנה ליעקב את העדשים עבור סעודת הבראה, ועל ידי זה יעקב היה יכול להקנות בהם את הבכורה.

בקושיא דיכול עשו לטעון

משטה אני כך

יט) וביסוד מכירת עשו את הבכורה, הקשו דהא עשו היה מסוכן למות, אם כן אף על פי שהסכים עשו למכור את הבכורה, אין המכירה חלה, ואין ליעקב אלא שכר עדשים, וכדאיתא ביבמות (ק"ו:) ובב"ק (קט"ז.) הרי שהיה בורח מבית האסורים והיתה מעבורת לפניו, ורצה לחצות את הנהר כדי שלא יתפסוהו שומרי בית האסורין, אמרו לו לבעל המעבורת טול דינר [שהוא סכום גדול מהמקובל לשלם עבור העברה במעבורת], והעבירני את הנהר. אין לו לבעל המעבורת אלא שכרו הרגיל. שיכול הבורח לומר לבעל המעבורת משטה אני כך, ולא נתכוונתי ליתן לך סכום גדול כל כך, ולא אמרתי כן אלא מנת שתסכים להעבירני את הנהר. - וכן קיי"ל בשו"ע חו"מ (סימן רס"ד סעיף ז').

והרמב"ן ביבמות (ק"ו.) כתב: "ושמעין מינה, דמי שהוא חולה וסמנין ביד חברו שוין עשרים, והתנה עליו ליתן הרבה בדמיהן מחמת אונס חוליו, אין לו אלא דמיהן. אבל רפאהו יש לו שכרו משלם, שחכמתו מכר לו והיא שווה דמים הרבה". עכ"ל. וע"ע מש"כ הב"י ביו"ד (סימן של"ו) בשם הרמב"ן.

תירוץ ה"אור החיים"

כ) והנה בפירוש "אור החיים" (כאן) כתב דהמכירה היתה כמי שדחוק למעות, ומכר חפציו בפחות משווין, דהמכירה קיימת, כדקיי"ל בשו"ע חו"מ (סימן רכ"ז סעיף ט').

דברי ה"אור החיים"

דיעווי"ש באוה"ח, שכתב: "הצדיקה התורה המכירה שקימת היא בידו מטעמים שכתבנו, והגם שלא מכר אלא לאנסו, והגם שמכר דבר שוה מאה מנה במנה, וזה לשון מהר"י קארו (חו"מ סימן רכ"ז) אם מכר מפני דחקו וזלזל במכירתו יותר מכדי שהדעת טועה, שניכר שמפני דחקו הוצרך לזלזל, אינו יכול לחזור בו, דידיע ומחל. עכ"ל. - ומעתה הגם שמכר

והיה עשו יוכל לטעון אחר כך משטה אני בך, ולכך אמר מכרה לי כיום שהוא ברור, כן תמכור לי מכירה ברורה שלא תוכל לומר אחר כך משטה הייתי בך ותבטל המכירה. והשיב לו עשו, הנה אנכי הולך למות, ר"ל שהרבה מיתות תלוין בה, ועבודה שפלה היא אצלי, ואינו שוה כי אם דמי עדשים, ואין אני נותן לך הרבה יותר מדמי שלי, וזה הוא מכירה ברורה. אבל יעקב נתיירא פן ואולי יתחרט אחר כך ויאמר שהוכרח מכת אונס לומר דבר זה, על כן אמר לו השבעה לי כיום, ר"ל אם אתה רוצה למכרה לי מכירה ברורה שלא תחזור ותעריער תשבע לי, וקיי"ל אם נשבע אינו יכול לומר משטה אני בכך. עכ"ד.

תירוץ המהרי"ל דיסקין

כג) והנה בספר חידושי מהרי"ל דיסקין עה"ת (כאן) תירץ, דכדי שלא יטען אחר כך עשו שהיה זה מכירה באונס והיה משטה ביעקב, לכן נתן לו יעקב לחם, על מנת שיאכל, וישיב את נפשו ויצא מכלל סכנה, ונמצא כעת כי כבר אינו אנוס על מכירת הבכורה בעבור נזיד עדשים, וממילא כל מכירתו ברצון גמור. ■

כתבי התלמידים, שביאר דמהאי טעמא דקדק יעקב לומר "מכרה" כיום את בכורתך, שיהיה דינו כשכיב מרע שמכר נכסיו. [ויעו"ל בספר "ערוך השלחן" (ח"מ סימן ר"ג סעיף ל"א) שכתב דשכיב מרע שמכר בזול דינו כמתנת שכיב מרע לכל פרטיו].

תירוץ ה"לחם רב" וה"פנים מאירות"

כב) ובספר "כתנות אור" לבעל ה"פנים מאירות" תירץ הקושיא אמאי לא מצי עשו לומר משטה אני בך, דמאחר שנשבע לו עשו, תו לא מצי למימר משטה אני בך, דשבועה מסלקת טענת השטאה. - וכבר ציין הגרעק"א בגליון הש"ס ביבמות (ק"ו) לתשו' "לחם רב" (סימן רכ"ז) שכתב כן. ולדברי ה"כתנות אור" הנ"ל. - וכן כתב ב"קצות החושן" (סימן רס"ד סק"ד).

דברי ה"כתנות אור"

דיעווי"ש ב"כתנות אור" שכתב: "ואיתא במפרשים שאחזו לעשו בולמוס, והוא מסוכן מחמת חולי רעבון, ויעקב סבר שהבכורה שוה הרבה יותר אלף פעמים מהני עדשים,

דבר מופלג הערך בלגימה אחת של נזיד ממכרו מכר, כמו שגילה הוא דעתו באומרם הנה הוא הולך למות, ואין לך דוחק גדול מזה (איוב ב') עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו. והנה זולת המצאה זו לא היה מציאות ליעקב לזכות בבכורה מיד עשו כו". עכ"ד.

ביאור דברי ה"אור החיים"

אמנם יש להעיר בדבריו, דשאני התם בשו"ע חו"מ (סימן רכ"ז ס"ט) דאין הלוקח מצווה כלל לדאוג למוכר, ולא שייך התם דינא דמי שהיה בורח מבית האסורין. מה שאין כן במכירת הבכורה. וצ"ל דשאני עשו דהיה מומר ואין מצוה להחיותו, ולכן לא מצי לומר משטה אני בך.

תירוץ החת"ס בשם ההפלאה

כא) ובחת"ס עה"ת (כאן) הביא מרבו ההפלאה, דמכירת הבכורה היתה בגדר מתנת שכיב מרע, שאם עמד חוזר. - ולכאורה צ"ע דהני מילי מתנה, אבל שכיב מרע שמכר מכירתו קיימת. - אכן יעו"ל ב"פנים יפות" הנמ"ח בשם

❖ בטעם שהוצרך יעקב אבינו ליטול גדיי עיזים של רבקה שיש לה בכתובתה

לשם מתנה וחוזרים ונפרעים ממנו לאחר מיתה. - ואם איתא דהיכא שאין רצונו לאכול משלו, אם לוקח משלו ונותן לו יש בו משום גזל, היאך חוזרים ונפרעים ממנו לאחר מיתה. - דבדואי לא מיירי בשופטני, שמרעיב עצמו עד שיבוא לידי מיתה והתירו שלא ימות ברעב. אלא מיירי במסגף עצמו, ואינו אוכל אלא לחם צר ומים לחץ. ע"ש. - ולהלן אות ו' יתבאר שכ"כ בערוך השלחן (בי"ד סי' רנ"ג ס"ז).

בפרש"י עה"ת פ' תולדות

ה) ולכן ביאר בספר הנ"ל, דמש"כ רש"י ואינם גזל היינו משום שהברכות הם בעבור שכר טרחה להביא לו מההפקר, ומכיון שע"י מטעמים אלו מתברך ומטי ליה הנאה מינייהו, להכי חשיב גזל.

דברי ה"ערוך השלחן"

ו) ובספר "ערוך השלחן" (י"ד סי' רנ"ג סעיף י"ז) כתב: "עשיר כילי שעינו

שהיה שלא לרצונו, לא יצא מתורת גזל, דלא תגנובו אמר רחמנא, אפילו על מנת לשלם תשלומי כפל, ופרש"י רוצה להנאותו ויודע בו שלא יקבל. עכ"ד.

דברי ה"באר בשדה"

ג) אולם תלמידו הג"ר בנימין מנחם דאנון, בספרו "באר בשדה", תמה על דבריו, דשאני התם דמ"מ דעתו לגנוב לשעה כדי להתחייב בתשלומי כפל כדי להנאותו, ולכן אסור. משא"כ הכא, הרי משעה שלקחם היתה כוונתו לעשותם מטעמים לאביו, ואינו נראה שיהא בזה ריח גזל אלא גניבת דעת בלבד. - ואע"ג שהיה שלא לרצונו של יצחק, אפ"ה אין כאן גזל.

כסוגיא דכתובות פ"ז ע"ב

ד) ויעווי"ש שהוכיח כן מסוגיא דכתובות (ס"ז:), דאמרינן יש לו מעות ואינו רוצה להתפרנס, דהיינו שעינו רעה בשלו, נותנים לו מעות

לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עיזים טובים ואעשה אותם מטעמים לאביך כאשר אהב (בראשית כז, ט).

פרש"י, מבראשית רבה (פרשה ס"ה, פ"סקא י"ג), "וקח לי, משלי הם ואינם גזל, שכך כתב לה יצחק בכתובה ליטול שני גדיי עיזים בכל יום".

כפלוזגתא דה"חסדי דוד" וה"באר בשדה"

א) הנה בביאור פרש"י, נחלקו הרב ותלמידו, האם מכיון ובסופו של דבר זהו לטובתו, רשאי ליטול שלא מדעתו. - והם ה"חסדי דוד", ותלמידו בעל "באר בשדה".

דברי ה"משכיל לדוד"

ב) דהנה בספר "משכיל לדוד" מהגר"ד פארדו בעל החסדי דוד, ביאר דרש"י הוצרך לבאר דאינם גזל מפני שכך כתב יצחק בכתובתה, משום דאי לאו הכי אע"ג דהיה נוטלם על דעת להאכילם ליצחק עצמו, מ"מ מכיון

שאינן חכמה ואינן תבונה נגד ה', והבן חייב להשיב את מה שגנב.

בחובה לפרנס את אביו

ויעווי"ש בספר חסידים, שהבן אמר לחכם, אם אשיב לאבי יגנבו לו, והקב"ה יודע שלא גנבתי לצרכי, אלא שידעתי שיגנבו הכל ואמרתי מוטב שאגנוב לשמור לאבי, כי ידעתי שיבוא לידי עניות, שאם אשיב לו הכל יגנבו ממנו. ואשר הם יגנבו יחשוד אותי, ולא יאמין לי. - והשיבו החכם, דא"כ יפרנסו, כיון שאינן בו חכמה לשמור, ותוציא עליו הוצאות כאילו היה הממון בידו, ובחכמה עשית, מוטב שיהיה לו מה שבידך לכלכל שיבתו. ע"ש. ■

ומרעיב עצמו, ואינו אוכל, אין משגיחין בו, וילך בסכלותו. ונ"ל דאם הוא חולה מחמת רעבון דמאכילין אותו ונוטלין ממנו בעל כרחו. - ויעווי' בספר "דרך אמונה" (פ"ז ממתנות עניים, ציון ההלכה ס"ק קנ"ו).

דברי ספר חסידים סי' תקפ"ה

(ז) והנה יעוויין בספר חסידים (סי' תקפ"ה) שכתב: "מעשה בעשיר שפועליו גנבו ממנו ממונו, ובנו האחד של העשיר היה יודע, והיה אומר לאביו, הלא גונבים לך הכל, למה לא תזהר מהם, ולא היה אביו מאמין לו, ואף גער בו. - כיון שראה הבן שאביו לא חושש לדבריו, והפועלים ממשיכים לגנוב, אמר הבן, אגנוב למען אבי הכל, שאם לא אקח לו,

להסתכן לצורך פרנסה

הנה אנכי הולך למות

(בראשית כ"ה, ל"ב). הרמב"ן לקמן (כ"ה, ל"ד), פירש שהכונה הפשוטה בזה, שעשו סיכון עצמו כל יום בין גדודי חיות. וז"ל: "ויבז עשו את הבכורה. בז לדבר יחבל לו (משלי י"ג, ג). אבל כבר אמר הטעם שבעבורו נאות למכירה, מפני שהיה הולך למות בצודו החיות, וקרוב הוא שימות בחיי אביו, ואין לבכורה שום מעלה רק אחרי האב ומה תועיל לו הבכורה. - ויאמר ויאכל וישת ויקם וילך ויבז. כי אחר שאכל ושתה חזר השדה אל צידו, וזו סיבת בזוי הבכורה, כי אין חפץ בכסילים רק שיאכלו וישתו ויעשו חפצם בעתם, ולא יחושו ליום מחר. עכ"ל.

ציד חיות לצורך פרנסה

(א) בתשו' "נודע ביהודה" (יד"ד תנינא סימן י') נשאל האם מותר ליהודי להתעסק בציד חיות. והשיב, דציד לשם שעשוע יש בו איסור נוסף לשאר האיסורים, משום "ונשמרתם מאד לנפשתיכם" (דברים ד', ט"ז). ומי לנו גדול ובקי בצידה יותר מעשו, שהכתוב מעיד עליו "ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה" (בראשית

כ"ה, כ"ז). ובכל זאת אמר על עצמו "הנה אנכי הולך למות" (בראשית כ"ה, ל"ב). ופירש הרמב"ן שהכונה הפשוטה במילים אלו היא שעשו סיכון עצמו כל יום בין גדודי חיות. - ומעתה איך יכניס עצמו איש יהודי למקום גדודי חיות רעות.

ויעווי"ש שכתב, דצייד עני העוסק בצידה לפרנסתו, התירה התורה. כשם שמותר לסוחרים לעבור אורחות ימים לצורך פרנסה. [ויעווי' בפתחי תשובה אהע"ז (סימן ע"ה סק"ו) בשם תשו' מעיל צדקה (סימן כ"ו), ומבי"ט (ח"ב סימן רט"ז)]. והתורה אמרה "ואליו הוא נושא את נפשו" (דברים כ"ד, ט"ז), ואמרו חז"ל בב"מ (ק"ב). מפני מה זה עלה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה, לא על שכרו. אבל מי שאין עיקר כוונתו למחייתו, ומתאוות לבו הוא הולך למקום גדודי חיות, עובר על "ונשמרתם מאד לנפשתיכם".

להסתכן מעט להרווחה

(ב) ומה שכתב ה"נודע ביהודה" דלצורך פרנסה מותר, אין כוונתו להתיר לפרנסה בלבד, אלא כוונתו שציד להנאה אסור. - דהלא מצינו בירושלמי (פ"ג דמו"ק ה"א) שמותר להפליג בים הגדול גם לצורך הרווחה, אף על פי שלהפליג לטיול אסור מחמת הסכנה.

המשך בעמוד הבא

**הזהיר בברכת המזון
מזונותיו מצויין**

ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וגו' (בראשית כ"ו, א').

בדעת זקנים מבעלי התוספות, (בראשית י"ב, י"ב), עה"פ והיה ברכה, כתב: "והיה ברכה, לשון ציווי, שציווהו שכל מקום שילך שילמד בני אדם להכיר בוראם ולברכו, וכן עשה כו'. והם לא הכירוהו ולכך ויהי רעב בארץ. עכ"ל.

הזהיר בברכת המזון

א. בחינוך (מצוה ת"ל) כתב: "כך מקובל אני מרבתי, שכל הזהיר בברכת המזון מזונותיו מצויין לו בכבוד כל ימיו". והובא במשנ"ב (סי' קפ"ה סק"א). - ויעווי' בילקוט תהלים (רמז תש"ע) דדרשו: "אוכלי עמי אכלו לחם, זה ישראל שהיו מברכין להקב"ה על הלחם". ■

חכמת התורה ללקיחת הבכורה

ויאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך (בראשית כ"ז, ל"ה).

פרש"י, בחכמה.

במדרש רבה דררש במרמה בחכמת התורה

א. במדרש רבה (ברשית פרשה ס"ז פסקא ד') דרשינן: "בא אחיך במרמה, בחכמת תורתו". - בפשוטו י"ל לפמשי"כ רש"י לעיל (בראשית כ"ה, כ"ז) בזה"ל: "שמעתי מדרש אגדה (בראשית רבה, פרשה ס"ג פסקא י"א) הדורשו לפי פשוטו, בדין היה אוחד בו לעכבו, יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשו מן השניה, צא ולמד משפופרת שפיה קצרה, תן לה שתי אבנים זו תחת זו, הנכנסת ראשונה תצא אחרונה, והנכנסת אחרונה תצא ראשונה. נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשון, ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון, ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה, ויפטור את רחמה, ויטול את הבכורה כדין". עכ"ל. ובזה היש לבאר דהיינו חכמת התורה שבזכות טענה זו בא אחיך ויקח ברכתך.

בהא דאיתא בתענית ז' ע"א

ב. ונראה להוסיף, דכיו"ב מצינו בתענית (ז'): דאין התורה מתקיימת אלא רק בנמוכי רוח, דזהו קיום התורה, כשם דיעקב היה באמת הנוצר הראשון שהוא הבכור האמיתי, אבל כלפי חוץ היה עשו נקרא בכור, כך התנאי לקיום התורה הוא בנמיכות קומה.

במדרש פרשת נח

ג. ומבואר כיו"ב במדרש רבה (נח פרשה ל"ז פסקא ז') על הפסוק: "וּשְׁמַע אֶחָיו יִקְטֹן". דדרשינן: "למה נקרא שמו יקטן, שהיה מקטין את עצמו ואת עסקיו. ומה זכה, זכה להעמיד י"ג משפחות. ומה אם הקטן שהוא מקטין עסקיו כך, גדול שהוא מקטין את עסקיו על אחת כמה וכמה. - ודכוותה וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר (בראשית מ"ח, י"ד), אמר רבי הונא, וכי מן התולדות אין אנו יודעין שהוא הצעיר, אלא שהיה מצעיר את עסקיו. ומה זכה, זכה לבכורה. ומה אם הצעיר על ידי שהיה מצעיר את עסקיו זכה לבכורה, גדול שהוא מצעיר את עסקיו על אחת כמה וכמה".

במדרש פסיקתא רבתי

ד. ובפסיקתא רבתי (פרשה ג' פסקא ה') דריש כיו"ב בפרשת הנשיאים. והכי איתא התם: "דבר אחר ביום השביעי, אתה מוצא בכל דבר אפרים קודם למנשה, בשופטים ובדגלים ובמלכים ובקרבנות. בשופטים, יהושע ואחר כך גדעון בן יואש משבט מנשה. בדגלים, (במדבר ב') דגל מחנה אפרים ואחר כך ועליו מטה מנשה. ובמלכים, ירבעם בן נבט משל אפרים, ואחרי כן יהוא בן נמשי משבט מנשה. ולמה זכה אפרים לכך, מפני שהיה ממעיט את עצמו, שהקב"ה אוהב כל מי שמשפיל עצמו, כמ"ש (תהלים קל"ח, ו') כי רם ה' ושפט יראה. ומי לחשך שהיה משפיל את עצמו, שנאמר (בראשית מ"ח) על ראש אפרים והוא הצעיר שהיה ממעט את עצמו, אבל מנשה היה יוצא ונוקק עם אביו לעסקיו. אמר הקב"ה הואיל ומיעט עצמו יזכה לכבוד הזה. ומה אם קטן שהיה ממעט עצמו זכה לכבודה הזה, גדול הממעט את עצמו על אחת כמה וכמה. ביום השמיני נשיא לבני מנשה".

להתפרנס ממשחק זריקת כדורים

ג) וכיו"ב כתב בשו"ת "אגרות משה" (חומ"ח"א סימן ק"ד) שהתיר להתפרנס ממשחק זריקת כדורים, דהא בב"ב (ק"ב). אמרינן: "ואליו הוא נושא את נפשו, מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה, לא על שכרו". וביאר האגרו"מ דקמייירי בסכנה רחוקה, שהותרה לצורך פרנסה. - והוסיף, דבזה מותר לא רק לסכן את עצמו, אלא גם לסכן אחרים, שהרי גם להרוג את עצמו אסור משום לא תרצח, וכמו שהותר בו כך גם הותר בחשש שמסכן את אחרים, ובתנאי שהם יודעים שהם בסכנה והסכימו לזה. ■

חקרי משפט

עמותה לחקר המשפט היהודי (ע"ר)

מס' 580442473

לעמותה אישור מס הכנסה

לפי סעיף 46

לפקודת מס הכנסה

משרד:

רח' הרב קוטלר 21 ב"ב,

טל/פקס: 03-5785091

דוא"ל:

chekermishpat@gmail.com

Chikrei Mishpat Institute

Office: 21 Harav Kotler St.

Bney Brak

Tel / fax: 03-5785091

